ЛЕГІТИМАЦІЯ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКОМУ ОФІЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ

УДК 327.5+327.8

Шевко Дем'ян Георгійович –
аспірант Національного інституту
стратегічних досліджень
ORCID: 0000-0003-4349-2220

У *статті* розглядаються аспекти політичної легітимації неправомірних дій на міжнародній арені на прикладі офіційного дискурсу Кремля щодо виправдання агресії проти України. З метою «нормалізації» своїх дій на міжнародній арені російська влада організовує масштабні та добре скоординовані кампанії інформаційного впливу, які у поєднанні з дипломатичним та економічним тиском, іншими заходами невійськового характеру становлять загрозу дестабілізації міжнародного простору безпеки. Використовуючи практично тотальний контроль над ЗМІ усередині Росії та низку потужних міжнародних медіаінструментів, політичні еліти Росії намагаються створити альтернативну політичну дискурсивну реальність, щоб переконати різні цільові аудиторії у «раціональності» своїх дій та вплинути на їх поведінку. Ці заходи є органічною частиною офіційного дискурсу Кремля, основна мета якого полягає у відродженні геополітичної потуги часів СРСР та досягненні паритету в цивілізаційному протистоянні із Заходом. Стаття містить короткий теоретичний аналіз понять «легітимації» та «дискурсу» у контексті міжнародних відносин, а також причинно-наслідкових зв'язків між спробами Росії легітимізувати агресію проти України та уявленнями Кремля про ідентичність, історичну пам'ять та зовнішню політику. На основі аналізу наявної наукової літератури у сфері легітимації політичних дій на міжнародній арені запропоновано поділ стратегій легітимації, які Російська Федерація використовує в офіційному дискурсі для виправдання анексії Криму та збройної агресії на Донбасі, на чотири категорії. Зокрема, це легітимація через: 1) посилення на авторитет традицій, звичаїв і законів; 2) апелювання до альтруїзму та певної системи моральних і гуманітарних цінностей; 3) раціоналізацію, теоретизування; 4) емоції та гіпотетичне майбутнє. Застосування кремлівських дискурсивних практик та легітимаційних стратегій проілюстровано прикладами усних та письмових висловлювань Володимира Путіна та інших очільників російської політичної еліти, що було проаналізовано.

Ключові слова: легітимація, політичний дискурс, міжнародні відносини, російська агресія.

Demian Shevko

LEGITIMATION OF AGGRESSION AGAINST UKRAINE
IN RUSSIAN OFFICIAL DISCOURSE

The article examines some aspects of the political legitimization of illegal actions in international relations through the Kremlin's official discourse aiming to justify aggression against Ukraine. To «normalize» its actions in the international arena, Russian authorities organize large-scale and well-coordinated

information campaigns, which, combined with diplomatic and economic pressure and other non-military measures, threaten to destabilize the global security. Enjoying virtually total control over the media within Russia and using a number of powerful international media tools, Russia's political elites are trying to create an alternative political discursive reality to convince different target audiences of the «rationality» of their actions and influence their behavior accordingly. These measures constitute an integral part of Moscow's official discourse with main goal to restore Soviet era geopolitical power and achieve strategic balance in the civilizational confrontation with the West. The article provides a brief theoretical analysis of the concepts of «legitimacy» and «discourse» in the context of international relations and causalities between Russia's attempts to legitimize aggression against Ukraine and the Kremlin's perceptions of identity, historical memory and foreign policy. Based on the analysis of the existing scientific literature in the field of legitimization of political actions in the international arena, following categorization of legitimization strategies used by the Russian Federation in official discourse to justify annexation of Crimea and armed aggression in Donbass is proposed: 1) legitimization through reference to customs, laws and traditions; 2) legitimization by appealing to altruism and a certain system of moral and humanitarian values; 3) legitimization through rationalization, theorizing; 4) legitimization through emotions and a hypothetical future. The use of Kremlin discursive practices and legitimization strategies is illustrated by analyzing the text and talk of Vladimir Putin and other leaders of Russian political elite.

Keywords: legitimization, political discourse, international relations, Russian aggression.

З початку 90-х років ХХ ст. Росія брала участь у кількох збройних конфліктах на території колишнього Радянського Союзу. Це Нагорний Карабах, Південна Осетія та Абхазія, Придністров'я. У жодному з цих випадків Москва не визнала свого прямого втручання, намагаючись грати роль посередника та «миротворця». Подібну тактику Кремль застосовує і нині, щоб виправдати анексію Криму та розв'язану війну на Донбасі. Після анексії Криму та військового вторгнення на Донбас Росія не визнала ані порушення міжнародного права, ані порушення суверенітету України. Натомість Кремль демонструє впевненість у «раціональності» та «правильності» своїх дій і намагається виправдати й нормалізувати свою поведінку в очах міжнародної спільноти. Для цього в поєднанні з дипломатичним та економічним тиском, іншими заходами невійськового характеру реалізуються добре скоординовані масштабні кампанії інформаційного впливу, що спрямовані на перебудову глобальної дискурсивної реальності. Ці заходи є органічною частиною офіційного дискурсу Кремля, основна мета якого полягає у відродженні геополітичної потуги часів СРСР та досягненні стратегічного паритету в цивілізаційному протистоянні із Заходом.

Спроби легітимації Москвою агресії проти України на міжнародній арені стали предметом уваги деяких науковців [1; 2]. Ці дослідження є методологічно спорідненими з аналізом легітимаційних практик у внутрішньополітичних та міжнародних конфліктах [3–9]. Проте без відповіді залишаються численні питання, пов'язані з легітимаційним наративом Росії як важливою частиною обґрунтування

її зовнішньої політики. Цей наратив реалізується у соціально-політичному контексті недемократичного суспільства, де політичний та медійний дискурси синхронно спрямовані на отримання внутрішньої та зовнішньої підтримки. Виникає потреба у систематизованому аналізі технологій легітимації анексії Криму та подальшої агресії на сході України в офіційному дискурсі РФ. Мета статті полягає в проведенні такого аналізу на основі теоретичної моделі категоризації легітимації у міжнародних відносинах, що була запропонована Тео ван Леуве-ном¹ та пізніше розвинута Антоніо Рейесом².

Джерелом емпіричного матеріалу слугує офіційний політичний дискурс РФ, який проілюстровано через аналіз «кримської» промови В. Путіна, а також усних та письмових висловлювань інших очільників російської політичної еліти.

Дискурс і легітимація у міжнародних відносинах

Дискурсивний погляд на політичну реальність нині широко застосовується в дослідженнях міжнародних відносин загалом [1; 6–8; 10–12] та для

¹ Тео ван Левен – заслужений професор Технологічного університету в Сідней, професор мови та комунікації в Університеті Південної Данії. Автор багатьох книг та статей у галузі дискурс-аналізу та мультимодальності.

² Антоніо Рейес – доцент Університету Вашингтона та Лі. Його дослідження зосереджені на взаємозв'язках між мовою та суспільством, а також на тому, як вони переплітаються та формують одне одного, створюючи нові контексти значення та нові реальності.

вивчення легітимації військових конфліктів зокрема [2; 8; 9; 11]. Метод дискурс-аналізу [5; 6; 13] став одним із основних під час досліджень джерел ворожості та конфліктів у глобальній політиці.

Дискурс можна визначити як форму соціальної дії та як спосіб організації або конструювання знання про навколишній світ. Саме в дискурсі інтерсуб'єктивні смисли створюються, підтримуються і трансформуються, щоб у кінцевому рахунку стати невід'ємною частиною соціально-політичної реальності. Такий підхід передбачає, що до цієї категорії можна віднести фактично всю соціальну реальність, включно з політичними інститутами, акторами та інфраструктурою [6]. У рамках дискурсу кожної соціально-культурної групи функціонують певні стереотипи, претексти, міфи та припущення про навколишній світ [14]. Кожна з цих ментальних структур є цариною спільного досвіду та елементом довготривалих знань, що поділяють члени певного суспільства чи культури [15]. Ці ментальні структури керують нашим сприйняттям світу і не допускають альтернативної інтерпретації подій [16]. Важливо зазначити, що політичний дискурс реалізується в різних типах писемних та усних висловлювань. До нього відносять не тільки політичні промови, парламентські дебати, інтерв'ю урядовців, офіційні документи, а й інші текстові жанри, що є певним чином політично вмотивованими (наприклад, політичні ток-шоу чи випуски новин) [15]. Тобто будь-який текст про політику є дискурсивним і може стати предметом дискурс-аналізу. Згідно з цим теоретичним підходом офіційний легітимаційний дискурс Кремля може бути ефективно досліджено на основі окремих промов, інтерв'ю і статей російського лідера чи інших представників російської еліти, що були присвячені анексії Криму або агресії на Донбасі.

У своїй хрестоматійній праці «Економіка та суспільство» Макс Вебер стверджував, що будь-яка система влади прагне сконструювати та закріпити віру у свою легітимність [17]. За визначенням Бориса Парахонського, легітимність – це морально-правова категорія, яка позначає віру в законність та необхідність соціального порядку, що підтримується відповідними інститутами влади або усталеними відносинами в суспільстві та у міжнародних справах [3]. Відповідно, акт легітимації можна визначити як процес, за допомогою якого той чи інший акт, дія чи ідеологія стають легітимними через зв'язок із системами норм і цінностей у конкретному суспільстві. За допомогою легітимації політичні актори домагаються визнання певного типу політичної поведінки та політичних дій.

Легітимація здійснюється у спосіб конструювання певного наративу, що пояснює політичні дії, ідеї, думки чи заяви, а її кінцева мета полягає в отриманні підтримки або схвалення з боку аудиторії, на яку спрямований легітимаційний дискурс. Як наслідок, певна політична подія перетворюється на прийнятну та нормативну для цієї суспільної групи [8].

У соціально-політичному контексті легітимацію можна розглядати і як складну дискурсивну практику, і як соціальну діяльність з точки зору дискурсу. У веберівській парадигмі легітимація пов'язана з апелюванням до моральних і правових норм, що слугують основою для соціального консенсусу [10]. Легітимаційний наратив може поєднувати в собі різноманітні стратегії та одночасно містити кілька взаємопов'язаних дискурсів. Так, ван Леувен виокремив чотири ключові категорії цього процесу: 1) посилення на авторитет, тобто легітимація через посилення на авторитет традицій, звичаїв, законів, а також осіб, котрі наділені інституційною владою; 2) «моральна оцінка», тобто легітимація через посилення на ціннісні дискурси; 3) «раціоналізація», тобто легітимація через ототожнення з цілями інституціалізованих соціальних дій та соціальних знань, що наділяють їх пізнавальною значущістю; 4) міфопоез, тобто легітимація, що відбувається за допомогою наративів, кінцевою метою яких є винагорода за «правильні, легітимні» дії та покарання за «неправильні та нелегітимні» [4]. Своєю чергою, Рейес розвинув і доповнив категоризацію, запропоновану ван Леувен, та сформулював п'ять основних стратегій легітимаційного дискурсу в політиці – це легітимація через: емоції, раціональність, гіпотетичне майбутнє, експертну думку та альтруїзм [8]. Крім цього, ефективним прийомом легітимації є дискурсивне створення двох різних сторін, що протистоять одна одній, та наділення їх протилежними якостями: інклюзивних «**нас**» та ексклюзивних «**їх**». Подібна бінарна концептуалізація встановлює ідеологічну систему координат, яка зображає ворожу групу як ірраціональну, аморальну, погану, гідну знищення тощо [11].

Основні стратегії російського легітимаційного дискурсу

Унаслідок міжнародного тиску та засудження з боку провідних західних держав офіційна Москва спробувала постфактум узаконити анексію Криму та свої дії на Донбасі, експлуатуючи складний легітимаційний дискурс. Зокрема, 18 березня 2014 р.

під час урочистого «звернення до обох палат Федеральних Зборів РФ» Путін представив основні аргументи, що спонукали Росію до таких дій: історична, духовна та культурна єдність Росії та України, скорбота за розпадом СРСР та історична «несправедливість» передачі Криму Україні, «утиски» прав росіян і російськомовних у Криму, «державний переворот», що відбувся в Києві внаслідок Євромайдану, здійснений «націоналістами, неонацистами, русофобами та антисемітами», а також потенційне розміщення військового флоту НАТО у Севастополі, «місті російської військової слави» [18]. Апелюючи до національної гідності росіян і попри загрозу санкцій з боку ЄС та США, очільник РФ проголосив «повернення» Криму «актом захисту життєво важливих геополітичних інтересів Росії» [18]. «Кримська промова» фактично оформила весь подальший російський офіційний легітимаційний дискурс. Використана в ній аргументація згодом була розвинута як самим Путіним, так і іншими посадовцями, які відповідають за зовнішню політику Кремля.

Беручи до уваги розглянутий вище теоретичний підхід ван Леувена та Рейеса, стратегії легітимації, які використовує Російська Федерація в офіційному дискурсі для виправдання анексії Криму та збройної агресії на Донбасі, можуть бути зведені до чотирьох основних категорій, що зазначені нижче.

1. *Легітимація через посилення на авторитет традицій, звичаїв і законів.* Російська стратегія передбачає маніпулятивне використання міжнародного права як одного з основних засобів легітимації своїх дій на міжнародній арені, а аспект юридичної легітимності має надзвичайну вагу для російської політичної еліти. Доказом цього є хоча б те, що з 4378 слів «кримської промови» Путіна 1190, або 27 %, так чи інакше стосуються посилань на міжнародне право, історичні приклади та аналогії.

За словами російського лідера, події в Криму були законними, а референдум, проведений у Криму 16 березня 2014 р., «повністю відповідав демократичним процедурам та міжнародно-правовим нормам» [18]. Путін цитував коментарі Міжнародного суду ООН щодо принципів проголошення незалежності та наполягав на праві націй на самовизначення. У цьому зв'язку він навіть припустив, що Україна теж відокремила від Радянського Союзу «подібним» чином [18]. З погляду російського законодавства, надзвичайно важливим став той факт, що самопроголошене керівництво

Криму «офіційно» звернулося до Росії з проханням про «допомогу» та втручання. Це забезпечило «правові» підстави для захисту «співвітчизників» за кордоном та захисту прав людини відповідно до чинних на той момент у Російській Федерації «Концепції зовнішньої політики» [19] та «Стратегії національної безпеки» [20]. Кремль також розраховував, що це звернення стане імпульсом до проведення референдумів про самовизначення на сході України, що надало б додаткову «легітимність» анексії Криму.

Захист закордонних співвітчизників відіграє вагомий легітимізуючий роль і сьогодні. Ця стратегія еволюціонувала у масову «паспортизацію» жителів тимчасово окупованих окремих районів Луганської та Донецької областей (ОРДЛО) у 2020 р. Російські топпосадовці продовжують згадувати про захист закордонних «етнічних росіян» [21], а 5 лютого 2021 р. ця тема стала головною на нараді Путіна з постійними членами Ради Безпеки Росії [22]. Для підтримки аргументу «законності» Путін посилався на Косово як на прецедент, де західні держави визнали незалежність у «дуже подібній ситуації» [18]. За його логікою, якщо косовським албанцям було дозволено в односторонньому порядку відокремитись від Сербії, то й росіянам, українцям та кримським татарам у Криму теж треба дозволити відокремитися від України [18]. Подібна маніпулятивна риторика покликана продемонструвати міжнародному співтовариству, що Росія є «законослухняною» і «все робить правильно». Згадав Путін теж і про приєднання Криму до Української РСР у 1954 р., що, на його думку, теж було зроблено з порушенням конституційних норм [18]. Таким чином, конструюючи свої аргументи легітимізації у спосіб імітації юридичної мови та поведінки Заходу, Росія намагається ототожнити себе із системою західних цінностей і, отже, домогтися делегітимізації критики та нормалізувати свою поведінку [2].

2. *Легітимація через апелювання до альтруїзму та певної системи моральних і гуманітарних цінностей.* Благодійність на користь бідних, уразливих та незахищених сприймається позитивно у будь-якому суспільстві. Тому камуфлювання своїх дій під такі, котрі спрямовані на захист або поліпшення життя пригноблених та слабких, підвищує шанси на те, що ці дії будуть прийняті та схвалені іншими. Гуманітарний фактор став одним з основних виправдувальних аргументів як у «кримській промові» російського президента, так і в усьому посткримському легітимаційному дискурсі. Висловивши глибокий жаль з приводу розпаду СРСР, Путін

згадав про «розділений народ»: «Мільйони росіян лягли спати в одній країні, а прокинулися за кордоном, раптом ставши національними меншинами у колишніх союзних республіках, а «руський» народ став одним з найбільших, якщо не сказати, найбільшим розділеним народом у світі» [18]. Путін висловив упевненість у тому, що після захоплення влади в Києві «націоналістами» життя етнічних росіян Криму, які були проти цього, опинилось у небезпеці [18]. Нібито через це мешканці Криму та Севастополя звернулись до Росії з проханням допомогти «захистити свої права та життя» [18]. Звичайно ж, Росія не могла залишити цих людей напризволяще, бо «в іншому випадку це просто було б зрадою» [18]. Використовуючи цей маніпулятивний механізм, російська пропаганда пояснювала присутність «зелених чоловічків» на об'єктах критичної інфраструктури Криму в лютому–березні 2014 р. «охороною громадського спокою», та й досі намагається камуфлювати російську військову присутність на Донбасі під «гуманітарну допомогу» та «захист російськомовного населення».

Таким чином, за відсутності фактів об'єктивної реальності Кремль створив ефективний легітимуючий гуманітарний наратив, повністю заснований на вигадках і припущеннях. З самого початку конфлікту це дозволило Росії маніпулятивно стверджувати, що її втручання було зумовлене підтримкою волі місцевого населення та захистом базових прав людини.

Ще один приклад легітимації політичних дій через моральну систему координат пов'язаний з доктриною т. зв. «руського міра», яка виходить за рамки правових норм і реалізується у сфері особистої самоідентифікації. Її можна охарактеризувати як ідеологічний концепт для позначення наднаціональної й транскордонної єдності людей та спільнот, котрі об'єднані у загальний простір російського політично-культурного середовища. На практиці ця доктрина сприяє створенню та підтримці єдиного російськоцентричного дискурсивного простору за межами Російської Федерації.

Цей світогляд створює ґрунт, необхідний для організації окремої системи прав людини, юридичних норм та специфічного трактування історії. У такий спосіб формується ідеологічна база для протиставлення Росії Заходу і претензій на роль «альтернативного цивілізаційного проєкту». Це дозволяє російському уряду використовувати своїх співвітчизників як інформаційні канали та мультиплікатори бажаної інформації, поглядів і поведінки.

Ціннісні імперативи «руського міра» базуються на історичній та культурній спільності російськомовних громад, що успішно пропагується через мережу російських дипломатичних представництв за кордоном, які забезпечують координацію та розподіл фінансової підтримки громадських організацій та інших суб'єктів. Практичною ілюстрацією може слугувати організована Кремлем інформаційна операція 2014 р., спрямована на населення південного-сходу України, що передувала анексії Криму та військовому вторгненню на Донбасі.

«Руський мір» використовується Кремлем як соціально-політична [23] та зовнішньополітична [24] доктрини. Головна мета цих доктрин полягає в тому, що «руський мір» повинен так чи інакше об'єднатися. «Кримська кампанія» Путіна та подальша війна на Донбасі продемонстрували, що Росія прагне дискурсивно об'єднати такі абстрактні концепти як «російськомовні» та «руський мір» із юридично закріпленим у російському законодавстві поняттям «співвітчизники» і використати це для досягнення своїх геополітичних цілей під приводом «арбітрального» права «розділеного» російського народу до возз'єднання [25]. Так, 8 лютого 2021 р. пресекретар Путіна Дмитрій Песков заявив, що «руський мір» «був, є та буде залишатися пріоритетом для російської держави», а Україна є його «безперечною складовою» [26].

3. *Легітимація за допомогою раціоналізації, теоретизування.* У політичному дискурсі стратегії легітимації у спосіб апелювання до моральних цінностей та раціоналізації супроводжують одна одну та тісно пов'язані [4], бо «раціональні» рішення часто ґрунтуються на моралі й цінностях, які поділяє певна спільнота [8]. Ця стратегія полягає у представленні процесу ухвалення політичних рішень як процедури, що включає ретельну підготовку та експертизу. У результаті політик представляє свій вибір як раціональний та розсудливий. «Раціональність» означає тут соціальну конструкцію всередині певної суспільно-культурної групи і визначає щось, «що має для неї сенс» та є «правильним» [8]. Такі «раціональні конструкції» є вкоріненими в російському політично-культурному дискурсі та поділяються переважною більшістю населення. Так, наприклад, згідно з даними Всеросійського центру з вивчення громадської думки (ВЦИОМ) у 2019 р. 88 % росіян схвально оцінювали анексію Криму [27].

У контексті легалізації агресії проти України основною ментальною установкою є «загроза з боку зовнішнього ворога», заснована на ідеологемі про

те, що, починаючи від «монголо-татарської навали», зовнішні вороги постійно атакують і намагаються знищити Росію. Цей типовий дискурсивний сценарій Джеймс Вертч назвав «вигнанням ворогів-прибульців» [28]. Саме в рамках цієї парадигми Путін звертав увагу на політику «стримування Росії» з боку західних країн, що «тягнеться століттями», а розширення НАТО на Схід і «втягнення» України в орбіту Альянсу через організації «переворотів та кольорових революцій» є сучасними її проявами [18]. Під час останнього виступу на Давоському економічному форумі 27 січня 2021 р. Путін у спробі, за висловом його прес-секретаря, «достукатися до здорового глузду західних лідерів», прямо порівняв теперішнє «несправедливе» становище Росії у світі зі становищем міжвоєнної Німеччини, обкладеної санкціями після Першої світової війни. Це, на його думку, призвело до приходу до влади Гітлера та початку Другої світової війни. Путін застеріг Захід від «повторення помилок» [29].

Для своїх громадян Москва раціоналізує агресію, представляючи українців «зрадниками», «ворогами», а Україну – як «несправжню державу, що не відбулася». Після 2014 р. в російському дискурсі образ України все більше набуває конкретних рис агресора. Країна дедалі інтенсивніше презентується як «бандерівська», «петлюрівська» та «фашистська», що в межах російсько-радянської міфології має синонімічне значення з «агресією», «небезпекою», «ворожістю». Сформульовані Путіним під час «кримської промови» дискурсивні моделі резонують у російському суспільстві та відтворюються в офіційних і неофіційних комунікаційних практиках [9]. Міф «Великої Перемоги над фашизмом» постійно актуалізується меседжами про «бандерівців» та «нацистів в Україні» і так мобілізує російську аудиторію на вирішення «незавершеної проблеми з фашизмом» [2]. Паралельно в російській аудиторії стимулюється самоусвідомлення «жертвовності» та відчуття несправедливого потерпання від зовнішніх сил, ворожого «Іншого» [9]. Прикладом дискурсивного викривлення сенсу в цьому контексті є відповідь, яку Путін дав на запитання журналіста, чи є економічний спад у Росії «розплатою» за анексію Криму: «Ні, це не розплата... це плата за наше природне бажання самозберегтися як нація, як цивілізація, як держава». У цьому фрагменті Путін маніпулятивно «перемикає» увагу аудиторії з конкретного питання про причини економічного спаду на абстрактні цінності, що є близькими для кожного росіянина. Природне бажання кожної людини зберегти свою ідентичність ставиться у пряму залежність від

рішення анексувати Крим. Подібне дискурсивне конструювання загрози, під час якого агресор та його жертва міняються місцями, є тими стимулами, що звільняють російську суспільну свідомість від сумнівів і мотивують її носіїв на розгортання насильства як необхідного явища [9].

Крім цього, додатковим легітимуючим фактором можуть слугувати «переконливі» цифри та статистичні дані [8]. З цією метою Путін під час «кримської промови» згадав, що за приєднання до Росії на «референдумі» «проголосувало» понад 96 % «виборців», і майже 92 % росіян до цього прихильно поставилися. А згодом пояснював, що рішення про військове вторгнення було прийнято також і на основі даних розвідки про те, що за приєднання півострова до Росії виступають 75 % його мешканців [18].

4. Легітимація через емоції та гіпотетичне майбутнє. З метою конструювання, нав'язування або легітимації певного сприйняття реальності та виправдання доцільності своїх дій політичні актори вдаються до провокування різних типів емоцій [8]. Виголошуючи промову або продукуючи інший тип тексту, політик дискурсивно формує ставлення всієї групи до певного типу соціальної або політичної поведінки. Головна «цінність» використання емоцій як засобу аргументації полягає в можливості їх прогнозування.

Взаємозв'язок між соціальною поведінкою та емоціями є невід'ємною частиною когнітивного сприйняття реальності людиною. При цьому емоції є залежною змінною, що піддається впливу. Тому вони можуть мати деформуючий вплив на когнітивне сприйняття реальності [8]. Відомо, що емоційні заклики є ефективними методами переконання. Австралійський соціальний психолог Джозеф Форгас підкреслює, що емоції допомагають привернути увагу людей до конкретного явища чи події, вони впливають на те, «що ми дізнаємось, запам'ятовуємо і, зрештою, на судження та рішення, які ми приймаємо» [30]. А такі сильні емоції як гнів, тривога та страх викликають настільки високий рівень фізіологічного збудження, що можуть конвертуватись у загальний стан особистісної мобілізації та у формування певного типу соціальної поведінки [31].

Проаналізувавши російські легітимаційні практики, доходимо висновку про те, що російські політики та ЗМІ систематично виховують почуття страху й тривоги у російських громадян, а наративи, головною темою яких є загроза (threat narratives), –

важливий інструмент російської пропаганди [32]. Так, у рамках «гуманітарного» наративу, покликаного пояснити «необхідність» окупації території України, Путін та інші очільники РФ неодноразово висловлювали тези про «примусову асиміляцію» та «спроби позбавити росіян Криму історичної пам'яті, навіть мови» [18], переслідування етнічних росіян в Україні та культивування «так званою новою владою в Україні» «русифікації, що призводить до її (влади. – Д. Ш.) деградації» [33]. У новинних випусках російських телеканалів негативно забарвлені згадки про Україну, Європу та США тотально переважають позитивні [32]. Результатом такої політики є те, що у штучно створеній тривожній і незрозумілій ситуації загальних страхів та приниження у колективній свідомості росіян починають оживати архаїчні інтеграційні механізми, котрі змушують людей сильніше відчувати свою близькість, солідарність перед лицем реальних або уявних колективних небезпек [34].

Атмосфера ненависті до «ворога» та ситуація екзистенційної загрози також часто конструюється через гіпотетичне майбутнє. Цей процес полягає у презентації потенційної загрози в майбутньому та пропонуванні невідкладних рішень для її відвернення «тут і зараз». Незважаючи на те, що артикульовані ситуації «з майбутнього» є гіпотетичними, а отже, і нереальними, вони активують певні механізми колективної пам'яті, що безпосередньо впливають на формування спільного переконання. У такий спосіб політик може легітимізувати певні превентивні або реактивні дії [16]. Асоціативне «злиття» причини та наслідку вбудовується в офіційний дискурс так, що для суспільства рішення виглядає природним, необхідним і часто єдиною можливістю. Прикладом такої легітимізаційної стратегії можуть слугувати чутки, що активно розповсюджувалися на початку 2014 р. у Криму та східних регіонах України, про нібито формування на Майдані «праворадикальних загонів» з метою «поставити російськомовних людей на ко-

ліна», а тому вони «масово втікають до південних областей Росії» [35]. Ця інформаційна операція мала на меті викликати страх у російськомовного населення України, що новий «фашистський» уряд конфіскує майно, вдається до насильства та заборонить російську мову [25].

Висновки

Для виправдання анексії Криму, окупації окремих районів Донецької та Луганської областей, відверто ворожої зовнішньої політики щодо України Російська Федерація використовує багаторівневий легітимізаційний дискурс. Він актуалізується у численних письмових та усних текстах російських політичних лідерів та низці урядових доктринальних документів РФ. У них Україна розглядається як «поле бою» у цивілізаційному протистоянні Росії із Заходом, а отримання певної форми політичного контролю над її територією та населенням є однією з головних цілей. Для досягнення мети російська влада використовує комплекс маніпулятивних методів та стратегій: конструювання зовнішнього ворога та надання йому «зручних» характеристик, апелювання до моральних та гуманітарних цінностей, створення та поширення фейкових новин, тенденційну інтерпретацію міжнародного права, легітимізацію за допомогою авторитету, експертних оцінок, гіпотетичних загроз та ін.

Головним аспектом інформаційної війни Кремля є намагання отримати контроль над наративами, тобто фактично над процесом інтерпретації інформації. Це дозволяє Кремлю надавати агресивним діям на міжнародній арені вигідний для себе контекст. Подальше дослідження та краще розуміння легітимізаційних стратегій, які Москва використовує в зовнішній політиці щодо України, є передумовою вироблення ефективних кроків протидії російській агресії в інформаційній сфері.

Список використаних джерел

1. Bogomolov A., Lytvynenko O. Ghost in the Mirror: Russian Soft Power in Ukraine. *Briefing paper*. Chatham House, 2012. P. 16.
2. Rotaru V. Silencing the contestant. Legitimizing Crimea's annexation by mimicking the West. *European Security*. 2019. № 29. Pp. 2–23.
3. Парахонський Б. О. Легітимізація насильства у міжнародних відносинах. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 1. С. 24–32.
4. Leeuwen T. van. Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Communication*. 2007. № 1. Pp. 91–112.

5. Dijk T. A. van. What is political discourse analysis? *Special edition of Belgian Journal of Linguistics*. 1998. Pp. 11–52.
6. Поспелова О. В. Дискурс-анализ и его место в современных исследованиях политики. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2013. № 23. С. 230–237.
7. Holzscheiter A. Between Communicative Interaction and Structures of Signification: Discourse Theory and Analysis in International Relations. *International Studies Perspectives*. 2014. № 2. Pp. 142–162.
8. Reyes A. Strategies of legitimization in political discourse: From words to 10 actions. *Discourse & Society*. 2011. № 6. Pp. 781–807.
9. Березовенко А. Після Майдану 2014: Образи України і Росії у російському політичному дискурсі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2018. № 3–4. С. 272–294.
10. Hurrelmann A., Gora A., and Wagner A. The Legitimation of the European Union in the News Media: Three Treaty Reform Debates. *Journal of European Public Policy*. 2013. № 20 (4). Pp. 515–534.
11. Rojo M. Division and rejection: From the personification of the Gulf conflict to the demonization of Saddam Hussein. *Discourse & Society*. 1995. Vol. 6. No. 1. Pp. 49–80.
12. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4. С. 41–48.
13. Dijk T. A. van. Principles of critical discourse analysis. *Discourse and Society*. 1993. № 4. Pp. 249–283.
14. Korzybski A. Science and Sanity: An Introduction to Non-Aristotelian Systems and General Semantics (5th ed.). Brooklyn : Institute of General Semantics, 1994. P. 825.
15. Chilton P. Analysing Political Discourse: Theory and Practice. London & New York : Routledge, 2004. P. 226.
16. Weiss D. Украинский конфликт в зеркале корпусной лингвистики. *Slavica Helvetica*. 2018. № 86. С. 321–348.
17. Вебер М. Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии. М. : Издательский дом Высшей школы экономики, 2016. С. 448.
18. Путин В. Обращение Президента Российской Федерации. 2014. 18 марта. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603> (дата звернення: 06.02.2021).
19. Концепция внешней политики Российской Федерации / М-во иностранных дел Российской Федерации. 2013. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCkB6BZ29/content/id/122186 (дата звернення: 06.02.2021)
20. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/424> (дата звернення: 06.02.2021).
21. Песков Д. В Кремле рассказали о защите этнических русских. *Российская газета*. 2020. 11 июня. URL: <https://rg.ru/2020/11/06/v-kremle-rasskazali-o-zashchite-etnicheskikh-russkikh.html> (дата звернення: 06.02.2021).
22. Совещание с постоянными членами Совета Безопасности. URL: <http://www.kremlin.ru/events/security-council/64972> (дата звернення: 06.02.2021).
23. Бойко А. Образ «русского мира» в інформаційному просторі України. // *Журналістика : наук. зб. / за ред. Н. Сидоренко*. 2016. С. 232.
24. Петухов В., Бараш Р. Русские и «Русский мир»: исторический контекст и современное прочтение. *Полис. Политические исследования*. 2014. № 6. С. 83–101.
25. Lange-Ionatamišvili E. Analysis of Russia's Information Campaign Against Ukraine. Riga : NATO StratCom Centre of Excellence, 2015.
26. В Кремле назвали Украину частью русского мира. *Российская газета*. 2021. 8 февр. URL: <https://rg.ru/2021/02/08/v-kremle-nazvali-ukrainu-chastiu-russkogo-mira.html> (дата звернення: 10.02.2021).
27. Крым: пять лет с Россией / ВЦИОМ. URL: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/krym-pyat-let-s-rossiej> (дата звернення: 06.02.2021).
28. Wertsch J. Narrative Tools, Truth, and Fast Thinking in National Memory: A Mnemonic Standoff between Russia and the West over Ukraine. *Memory practices and learning: Interactional, institutional, and sociocultural perspectives* / Mäkitalo A., Linell P., Säljö R. Charlotte, NC : Information Age Publishing Inc., 2017.
29. Песков назвал давосскую речь Путина попыткой докричаться до здравого смысла. *Известия*. 2021. 31 янв. URL: <https://iz.ru/1118682/2021-01-31/peskov-nazval-davosskuu-rech-putina-popytkoi-dokrichatsia-do-zdravogo-smysla> (дата звернення: 10.02.2021).
30. Forgas J. P. Affective influences on interpersonal behavior: Towards understanding the role of affect in everyday interactions. *Affect in Social Thinking and Behavior* / Forgas J. P. (ed). New York : Psychology Press, 2006.
31. Stieglitz S., Dang-Xuan L. Emotions and Information Diffusion in Social Media – Sentiment of Microblogs and Sharing Behavior. *Journal of Management Information Systems*. 2013. Vol. 29. Issue 4. Pp. 217–248.
32. Makukhin O., Tsybul'ska L., Kavatsiuk R. How Russian Media Foments Hostility Toward the West. Report. Kyiv : The Black Sea Trust for Regional Cooperation and Ukraine Crisis Media Center, 2018.
33. Цепляев В. Николай Патрушев: «Русофобия ведет к деградации». *АиФ*. 2021. 27 янв. URL: https://aif.ru/politics/world/nikolay_patrushev_rusofobiya_vedet_k_degradacii (дата звернення: 06.02.2021).

34. Гудков Л. Идеологема «врага»: «Враги» как массовый синдром и механизм социокультурной интеграции. *Образ врага* / сост. Л. Гудков ; ред. Н. Конрадова. М. : ОГИ, 2005.
35. Назарук Т. Рік фейків: як брехала російська пропаганда. *MediaSapiens*. 2014. 30 груд. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/12241/2014-12-30-rik-feykiv-yak-brekhala-rosiyska-propaganda/> (дата звернення: 06.02.2021).

References

1. Bogomolov, A., & Lytvynenko, O. (2012). *Ghost in the Mirror: Russian Soft Power in Ukraine. Briefing paper*. Chatham House, p. 16 [in English].
2. Rotaru, V. (2019). Silencing the contestant. Legitimizing Crimea's annexation by mimicking the West. *European Security*, 29, 2–23 [in English].
3. Parakhonskyi, B. O. (2016). Legitimation of violence in international relations. *Strategični prioriteti*, 1, 24–32 [in Ukrainian].
4. Leeuwen, T. van. (2007). Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Communication*, 1, 91–112 [in English].
5. Dijk, T. A. van. (1998). What is political discourse analysis? *Special edition of Belgian Journal of Linguistics*, 11–52 [in English].
6. Pospelova, O. V. (2013). The discourse-analysis and its role in contemporary social and political studies. *Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu*, 23, 230–237 [in Russian].
7. Holzschelter, A. (2014). Between Communicative Interaction and Structures of Signification: Discourse Theory and Analysis in International Relations. *International Studies Perspectives*, 2, 142–162 [in English].
8. Reyes, A. (2011). Strategies of legitimization in political discourse: From words to actions. *Discourse & Society*, 6, 781–807 [in English].
9. Berezovenko, A. (2018). After Maidan 2014: Images of Ukraine and Russia in Russian political discourse. *Naukovi zapiski Institutu političnih i etnonacional'nih doslidžen' im. Ĭ. F. Kurasa NAN Ukraini*, 3–4, 272–294 [in Ukrainian].
10. Hurrelmann, A., Gora, A., & Wagner, A. (2013). The Legitimation of the European Union in the News Media: Three Treaty Reform Debates. *Journal of European Public Policy*, 20(4), 515–534 [in English].
11. Rojo, M. (1995). Division and rejection: From the personification of the Gulf conflict to the demonization of Saddam Hussein. *Discourse & Society*, Vol. 6, No. 1, 49–80 [in English].
12. Yavorska, G. M. (2016). Hybrid war as a discursive construct. *Strategični prioriteti*, 4, 41–48 [in Ukrainian].
13. Dijk, T. A. van. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse and Society*, 4, 249–283 [in English].
14. Korzybski, A. (1994). *Science and Sanity: An Introduction to Non-Aristotelian Systems and General Semantics* (5th ed.). Brooklyn: Institute of General Semantics, p. 825 [in English].
15. Chilton, P. (2004). *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London & New York: Routledge, p. 226 [in English].
16. Weiss, D. (2018). Ukrainian conflict in the mirror of corpus linguistics. *Slavica Helvetica*, 86, 321–348 [in Russian].
17. Weber, M. (2016). *Economy and Society*. Moscow: Izdatel'skiy dom Vysshey shkoly ekonomyky, p. 448 [in Russian].
18. Putin, V. (2014, March 18). *Address of the President of the Russian Federation*. *kremlin.ru*. Retrieved February 6, 2021, from <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603> [in Russian].
19. Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*. (2013). *mid.ru*. https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/122186#:~:text=Utverzhdena Prezidentom Ro% [in Russian].
20. *National Security Strategy of the Russian Federation to 2020*. (2009). *kremlin.ru*. <http://www.kremlin.ru/supplement/424> [in Russian].
21. Peskov, D. (2020, June 11). The Kremlin spoke about the protection of ethnic Russians. *Russkaya gazeta*. Retrieved February 6, 2021, from <https://rg.ru/2020/11/06/v-kremle-rasskazali-o-zashchite-etnicheskih-russkih.html> [in Russian].
22. *Meeting with Permanent Members of the Security Council*. (n.d.). *kremlin.ru*. Retrieved February 6, 2021, from <http://www.kremlin.ru/events/security-council/64972> [in Russian].
23. Boiko, A. (2016). The image of the "Russian world" in the information space of Ukraine. In *Zhurnalistyka: naukovyy zbirnyk*, (N. Sidorenko, ed.), p. 232 [in Ukrainian].

24. Petukhov, V., & Barash, R. (2014). The Russians and «the Russian World»: Historical Context and Contemporary Reading. *Polis. Politicheskiye issledovaniya*, 6, 83–101 [in Russian].
25. Lange-Ionatamishvili, E. (2015). *Analysis of Russia's Information Campaign Against Ukraine*. Riga: NATO StratCom Centre of Excellence [in English].
26. *The Kremlin called Ukraine part of the Russian world*. (2021, February 8). *Russkaya gazeta*. Retrieved February 10, 2021, from <https://rg.ru/2021/02/08/v-kremle-nazvali-ukrainu-chastiu-russkogo-mira.html> [in Russian].
27. VCIOM. *Crimea: five years with Russia*. (n.d.) *wciom.ru*. <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/krym-pyat-let-s-rossiej> [in Russian].
28. Wertsch, J. (2017). Narrative Tools, Truth, and Fast Thinking in National Memory: A Mnemonic Standoff between Russia and the West over Ukraine. In Mäkitalo, A., Linell, P., & Säljö, R. *Memory practices and learning: Interactional, institutional, and sociocultural perspectives*. Charlotte, NC: Information Age Publishing Inc. [in English].
29. *Peskov called Putin's Davos speech an attempt to shout to common sense*. (2021, January 31). *Izvestiya. iz.ru*. Retrieved February 10, 2021, from <https://iz.ru/1118682/2021-01-31/peskov-nazval-davosskuiu-rech-putina-popytkoi-dokrichatsia-do-zdravogo-smysla> [in Russian].
30. Forgas, J. P. (2006). Affective influences on interpersonal behavior: Towards understanding the role of affect in everyday interactions. In Forgas, J. P. (Ed). *Affect in Social Thinking and Behavior*. New York: Psychology Press [in English].
31. Stieglitz, S., & Dang-Xuan, L. (2013). Emotions and Information Diffusion in Social Media – Sentiment of Microblogs and Sharing Behavior. *Journal of Management Information Systems*, Vol. 29, Issue 4, 217–248 [in English].
32. Makukhin, O., Tsybul'ska, L., & Kavatsiuk, R. (2018). *How Russian Media Foments Hostility Toward the West. Report*. Kyiv: The Black Sea Trust for Regional Cooperation and Ukraine Crisis Media Center [in English].
33. Tsepliaiev, V. (2021, January 27). *Nikolay Patrushev: «Russophobia leads to degradation»*. *AiF.Ru*. Retrieved February 10, 2021, from https://aif.ru/politics/world/nikolay_patrushev_rusofobiya_vedet_k_degradacii [in Russian].
34. Gudkov, L. (2005). The ideologeme of the «enemy»: «Enemies» as a mass syndrome and a mechanism of sociocultural integration. In Gudkov, L. *Image of the Enemy* (N. Konradova, Ed.). Moscow: OGI [in Russian].
35. Nazaruk, T. (2014, December 30). *Year of fakes: how Russian propaganda lied*. *MediaSapiens. ms.detector.media*. Retrieved February 10, 2021, from <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/12241/2014-12-30-rik-feykiv-yak-brekhala-rosiyska-propaganda/> [in Ukrainian].